

**AZERBAJCAN'IN ÜNLÜ ŞAİR- DRAM YAZARI
RASİZÂDE HÜSEYİN CÂVİD VE İKİ ŞİİRİ ***

Dr. Banıççek KIRZIOĞLU**

G İ R İ Ş

Rusya'da yakın tarihte oluşan siyasî değişim, dikkatlerimizin Türkiye Türklüğü dışındaki Türk Dünyası'na çevrilmesine sebep teşkil ederken; olumsuz şartlara rağmen Azerbaycan, özellikle de Kuzey Azerbaycan Türkleriyle kültürel açıdan bağlarımız, dünden bugüne sürekliliğini koruduğundan, onların edebiyatına karşı kendimizi daha yakın hissettik.

Kuzey Azerbaycan'ın ünlü şair ve dram yazarı Hüseyin Câvid'i bu dar kapsamlı yazımızda ele almamızın sebebi de: Yenileşme Dönemi Azerî Edebiyatı'nın en dikkate değer sanatçılarından biri oluşu; Yüksek öğrenimini İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde gerçekleştirmesi; Batı Edebiyatı'nı Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı vasıtasıyla tanınması; Namık Kemâl, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Abdülhak Hâmit, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Âkif ve benzerlerinin havasında eserler verip, Azerî Edebiyatı'na yeni bir boyut kazandırması; hayatının dramatik bir şekilde son bulması; eserlerini oluştururken İstanbul Türkçesi'ni tercih etmesi ve Azerî Edebiyatı'nda ilk manzum dramı yazmasından kaynaklanmaktadır.

H A Y A T I

Rasizâde Hüseyin Câvid, 24 Ekim 1882'de Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde, Şahtahtı kentinden Nahçıvan'a göç eden bir molla ailesinde doğdu. Babası

* Sanatçı hakkında daha geniş bilgi için bk.: Banıççek Kırzioğlu, (Yard. Doç. Dr.): "Hüseyin Câvid, Ana, İnceleme ve Çevriyazı ", Atatürk Ü. Yay. No: 841, Kâzım Karabekir Eğt. Fak. Yay. No: 80, Araştırma Serisi No: 21; İSBN: 975-442-050- 5, Erzurum 1997, 187 S.

Banıççek Kırzioğlu, (Yard. Doç. Dr.): "Hüseyin Câvid, Geçmiş Günler, İnceleme ve Çevri yazı" Atatürk Ü. Yay. No: 840, Kâzım Karabekir Eğt.Fak. Yay. No:79, Araştırma Serisi No: 20, İSBN 975-442-49-1, Erzurum 1997,100 S.

(Bu yayınlar : Bilge - Yayın Tanıtımı Tahlil Eleştri- Dergisi, S.: 2 1/ Yaz 1999, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay, s. 114-115'te "Doğudan Türk Dünyasına İki Yeni Armağan" başlığı ile tanıtılmıştır.)

** Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Hacı Molla Abdullah ve ağabeyi Şeyh Muhammet din adamı idiler. Hüseyin Cavid'i de kendileri gibi yetiştirmek istediler. Bu sebepten de ilk tahsile Mollahane'de başladı. Ağabeyinden Arapça, Farsça ve dinî ilimler okudu; Mollahane'deki dersler ilgisini çekmeyince, dinî tahsili bırakıp 1894'te Mehmmmed Tağı Sıdkı'nın¹ müdürtü olduğu "yeni usul" ders verilen ve Nahçıvan'da ünlü Rus- Tatar(Azerî) mektebi Mekteb-i Terbiyye'ye kaydoldu. Fars ve Türk edebiyatlarına dair ilk bilgileri edindiği bu okulu 1898' bitirdi. Eğitimini sürdürmek isterken göz ağrısına yakalandı. 1901'de babası tarafından, hem gözlerini tedavi ettirmek, hem de dinî tahsilini sürdürmek arzusuyla Tebriz'e gönderildi. Ancak babasının bu girişimi, yeni usul bir okulu bitiren Hüseyin Cavid'in tekrar dinî eğitime dönmesini mümkün kılmadı. Tedaviden sonra birkaç yıl Tebriz'de kalan Cavid, burada Farsça ve Arapça'sını ilerletmekten başka, klâsik Şark edebiyatı ve felsefesiyle de meşgul oldu. Bir ara Nahçıvan'a dönerek öğretilik yapan Hüseyin Cavid, 1905 te yüksek öğrenim için İstanbul'a gitti. Burada idadinin sınavlarını verirken, Fransızca da öğrenmeye çalışdı. İdadiyi bitirdi. Aynı yıl İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'ne girdi; 1909'da mezun oldu.

İstanbul dönüşü, Nahçıvan, Gence, Bakü, Tiflis ve Revan'da dil ve edebiyat Muallimliği yaptı. Tiflis'te Rusça öğrendi. 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'ne katıldı. Haziran 1926' da, Azerbaycan Sovyet Hükümeti, Hüseyin Cavid'i gerek gözlerini tedavi ettirmek, gerekse Batı Edebiyatı'nı incelemek maksadıyla Berlin'e gönderdi.

1930'dan sonra rejime uygun eserler yazmadığı gerekçesiyle Azerî matbuatında çok sert hucumlara uğradı.1932 de Yazarlar Birliği'ne kabul edildi. Ama komünistlerin takibinden ve baskısından kurtulamamıştı.1937 de tutuklandı. Uzun yıllar hangi tarihte, nerede öldüğü bilinmedi. Ancak 1983' te Azerbaycan Komünist Partisi'nin Hüseyin Cavid'in 100. Doğum Yıldönümü'nü kutlama kararı almasından sonra, KGB'deki soruşturma dosyası açıklanınca 1941'de Sibirya'da İrkutsk'ta öldüğü anlaşıldı.

Sovyet döneminde, "Pantürkist", "Panislamist", "Antikomünist" olarak suçlanan Hüseyin Cavid, ölümtünden sonra affedilerek, cenazesi Nahçıvan'a getirilip; devlet töreniyle toprağa verildi; 1996'da Şair'in sanattaki ününe lâyık görkemli bir de anıt mezar yaptırıldı.

S a n a t ı v e S a n a t n ı n O l u Ő t u ğ u O r t a m

Azerî Teceddüt Edebiyatı İkinci Dönemi'nin (1905-1920), en kudretli sanatkârı, ünlü şair ve dram yazarı sayılan Rasizâde Hüseyin Cavid'in, 1919'dan

---

¹Azerî Edebiyatı'nda dönemin ünlü yazar ve şairi.

sonra - bir ara göz tedavisi için Berlin'e gidişi dışında- hep Bakü'de yaşadığını da dikkate alıp; sanatı hakkında kesin bir görtüş sahibi olabilmek için dönemin, özellikle de Kuzey Azerbaycan ve Bakü'nün, tarihi, siyasî, toplumsal, iktisadî ve kültürel ortamını oluşturan şartları, XIX. yy.' la kadar giderek, kısaca bilmek gerekir:

Rus- İran savaşlarının arkasından 1813 ve 1828 yıllarında imzalanan Gülistan ve Türkmençay antlaşmalarıyla Azerbaycan, Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölünür ve bu iki müstevli devlet arasında paylaşılır.Yavuz Akpınar, bu bölünmüşlüğün etkilerini:

"... her iki Azerbaycan'da birbirine yakın yıllarda devam eden büyük siyasî-millî hadiseler münevverler üzerinde derin izler bıraktı. Edebiyat hayatındaki tesirleri daha uzun zaman devam etti. Azerî şairleri, yazarları bu büyük siyasî-millî hadiselerin beslediği heyecanla millî eserler yarattılar." ² ibareleriyle yargıya bağlar.

Köylüyü topraksız bırakmak, Sünnî-Şif çekişmelerini körüklemek, Rus kolonisini verimli topraklara yerleştirmek, Hıristiyan azınlığa yarar sağlamak, Çarlık Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'a uyguladığı ilk baskı yönetimleridir.

Öte yandan Şubat 1917 Rusya İhtilâli, Azerbaycan'da milliyetçilik düşüncesine dayalı millî devlet tezinin aksiyon haline gelmesine ortam hazırlamış ve 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştur. Hatta, iktidar partisi Musavat'ın kurucusu Mehmet Emin Resülzade, 27 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Komünist istilâsına uğraması üzerine ömrü ancak iki yıl süren Azerbaycan Cumhuriyeti'ni , yaşadığı bu felaketten dolayı asrımızın Siyavuş'u olarak algılamış ve "Asrımızın Siyavuş'u" adlı bir de oyun yazmıştır.

İlgili ortam Bakü için bazı olumlu şartları da getirmiştir: Petrolleri sebebiyle dış dünyaya açılan Başkent Bakü'de millî bilinç uyanmağa başlamış, İslâmcı-Türkçü dergiler, gazeteler yayın hayatına girmiş; bu fikirleri yaymağa çalışan fikir adamları, sanatçılar ortaya çıkmış ama, liberalistlerle , sosyalistleri de karşılarında bulmuşlar; böylece Azerbaycan'da zengin bir kültürel yoğunluk gerçekleşmiştir. Böyle bir ortam ve dönemde Hüseyin Câvid'in, bizce tali sebep olarak göz rahatsızlığını bahane edip; Tiflis, İstanbul ve Berlin'e giderek eğitimini ve kültürel eksikliğini tamamlaması doğaldı.

Bu kültürel yoğunluğun edebiyat yönü de şöyle özetlenebilir: Anadolu Türkleri'nin edebiyatını, birçok resim, yazı , şiir, Türkiye matbuatından iktibas

---

²TDEA.C. 2, s. 299-300(resimli)

ederek Azerbaycan'da tanıtımında etkin olan Füyuzat³ ve Şelâle'nin⁴ yayın hayatına girmesi, Yeni Azerî Edebiyatı'nın oluşmasını etkilerken; bu çerçevede içinde giderek sayısı artan tiyatro yazarları arasına, Türkiye'de bulunduğu yıllarda Batı Edebiyatı ile bağlantılı olarak dönemin edebiyatını yakından tanımış olan Hüseyin Câvid de katılır ve yeni akımın en güçlü temsilcisi konumuna gelir.

Hüseyin Câvid ile birlikte Yeni Azerî Edebiyatı temsilcileri, Batı Edebiyatı'nın örneklerini de Çağdaş Türk Edebiyatı'nda bulurlar. Hüseyin Câvid'in, eserlerini çok sevdiği İstanbul Türkçesi ile yazmasının sebepleri arasında ilgili durumun etkisi olsa gerek. Sovyet eleştirmenleri Hüseyin Câvid'in bu yönünü sürekli tenkit ederlerken, edebiyatçı- eleştirmen Mehmet Cafer, Câvid'in dildeki bu tutumunu :

"Cavid Azerbaycan edebi-bedîî dilini sistemli dillerin hesabına 'zenginleştirmek' hayâline kapılmış ve bu fikrinde daimi yersiz inat etmiştir. " ⁵

şeklinde değerlendirir. Tespitlere göre de Hüseyin Câvid'in son eserlerinde bu "yersiz inad" ından vaz geçtiği, Azerî Türkçesi'ne ait özellikleri giderek artırdığı görülür.

Romantik edebiyat görüşünü benimseyen Hüseyin Câvid, eserlerinde Batı Medeniyeti ile Şark Medeniyeti'nin bileşkesini oluşturmağa, Rus Edebiyatı'nın etkisinden uzak kalmağa çalışırken; Türk-İslam dünyasının manevî değerlerinden ve kültüründen kopmaz; Sosyalist Realizm'e eleştiriyele bir tavırla yaklaşır.

Konu seçimi ve estetik tavırda Hüseyin Câvid'i diğer sanatçılarla birlikte değerlendiren Mustafa Külliyeve, Maarif ve Medeniyet Mecmuası'nda yayınlanan yazısında şunları yazar:

"Hüseyin Câvid'ler, Ahmet Cevad'lar, Câfer Cebbarlı'lar ve daha birçok diğer şair ve yazarlar ilhamlarını ya eski Türk istilalarından, ya da tarihi Arabistan çöllerinden, yahut da Kız Kuleleri ile Gök Göller'in füsunkâr ve sembolik

---

³Haftalık edebî, ilmi, siyasi, ictimai jurnal, Müdürü ve Redaktörü Ali Bey Hüseyinzade, Bakü, 1906-1907(38 sayı çıkmış).

⁴Haftalık edebî, siyasi, ictimai jurnal, Redaktörü: H.H Sabribeyzade. Naşiri: Aşurbeyli, Bakü 1913-1914 (58 sayı çıkmış).

⁵Süleyman Tekiner'in, "Azerbaycan Şairi Hüseyin Câvid" konulu Millî Türkoloji Kongresi'nde sunulan bildirisinden (Azerbaycan Türk Kültür Derg. Y.36/ S.26).

manzaralarından alıyorlar. Bu sanatçılar ülkedeki büyük başarılı işleri görmek istemiyorlar.”⁶

Hüseyin Câvid, özellikle Namık Kemâl, Abdülhak Hâmit, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu...gibi şahsiyetlerin eserlerini okur. Bu yıllarda Türkçülük ve İslâmcılık akımlarının etkisinde kalarak Millî Edebiyat cereyanı doğrultusunda hareket ettiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Azerbaycan’da modern şiirin gelişmesinde, Azerbaycan Türkleri arasında Türkçülük bilincinin uyanmasında önemli rol oynar:

Bu bağlamdan olarak, Hüseyin Câvid’in, “Çırpınırdı , Karadeniz, / Bakıp Türkün bayrağına “ mısralarıyla başlayan “Yol Ver Türkün Bayrağına” şarkısının güfte yazarı olan Azerbaycan’ın tanınmış şairi, aynı zamanda pedogog, çevirmen, politikacı Ahmet Cevad’ın da öğretmeni olduğunu belirtelim.

(Estetikçi) Prof. Dr. Babek Osmanoğlu Kurbanov⁷, sanatçının Azerbaycan için değerini :

“ Ünlü, şair dram yazarı Hüseyin Cavid Azerbaycan’ın manevî kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Uzun süre siyasi takiplere, baskılara, sürgünlere rağmen o, halkın özgürlüğünü, millî mensubiyetini, dilini, dinini daima savunmuş, gah “Pantürkist”, gah da “Panislamist” diye Türk düşmanları tarafından damgalanmış, tarihin yaddaşından silinip atılmasına bile karar verilmiştir. Fakat kadirbilen halkımız kendi büyük üstadını hiçbir zaman unutmamış; manevî kültürümüzün diğer görkemli simaları gibi onun da hatırasını her zaman aziz kılmıştır.

Hüseyin Cavid yaratıcılığının bu doğurganlığı, sonsuz estetik etki gücü O’nun herşeyden önce halkın arzularını, ideallerini, geleceğe olan inancını, sosyal adillik ilkelerini yüksek bir bediülikle ifade edebilmesindedir. Bu özellikleri O’nun bütün yaratıcılığı boyu, bu sahada “Şeyh San’an”, “Uçurum”, “İblis”, “Peygamber”, “Afet”, “Topal Teymur” gibi muazzam piyeslerinde izlemek zorunluk töretmiyor.

Millî ve beşerî problemlere dokunan Müellif hiçbir zaman halkı karşısındaki sosyal sorumluluk duygusunu, iyimserliğini, geleceğe olan inancını kaybetmiyor. Eski Sovyetler Birliği’nin çökmesi ile ilgili olarak manevî değerleri yeni bakış açısından Hüseyin Cavid gibi aydınlarımızın yaratıcılık mirası yeni bir estetik mana taşımağa başlıyor. Çağımızda dahi bunların eserlerinin büyük

⁶S, 9, 1926,s.2

⁷AÜ, Kâzım Karabekir Eğt. Fak. Felsefe Böl. Öğretim Üyesi.

trajları, yayımlanması, millî çerçeveleri aşması, incelenmesi bütün estetik teraveti ile dünya okuyucularına açılması için elverişli imkânlar meydana gelmiştir. Bu imkânların düzgün değerlendirilmesi, kültürler arasındaki karşılıklı ilişkilerin genişlendirilmesi ve tebliği işinde her bir teşebbüs takdire lâyıktır.”⁸ ibareleriyle dikkatlere sunar.

Çocuk denecek bir yaşta şiir yazmağa başlayan Şair, ilk manzumelerini Sâlik mahlası ile yazar. 1904’ ten sonra bu şiirlerinden bazıları Azerî matbuatında yayınlanır. Sâlik takma adını İstanbul’da iken değiştirip; Câvid imzasını kullanır. “Sonbaharda”, “Deniz Perisi” adlı bir dizi şiiri, İstanbul yıllarında kaleme alınmış duygusal, coşkulu şiirlerdir.

İstanbul Edebiyat Fakültesi’de okurken, Abdülhak Hâmit, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik ile tanışır, onların derslerini dinler; ayrıca Rıza Tevfik’ten özel felsefe dersleri alır. Bir kısım Azerî aydınlarının Câvid’e” *Azerbaycan’ın Abdülhak Hamid’i* ” unvanını lâyük görmesi, bu dönemin izlerinden kaynaklanır. Nitekim, Abdülhak Hâmid’i Türk romantizminin ilk yaratıcı olarak kabul eden Mesut Eloğlu, “Hüseyin Câvid’in Romantizmi” adlı eserinin “Birkaç Söz” bölümünde, Abdülhak Hâmid’in dramları ile Hüseyin Câvid’in dramlarının kısa bir karşılaştırmasını yapmış ve:

“*Hamid’ in yaratıcılığı ile Cavid’in sanatı arasında bir uygunluk vardır*”;
“*Hüseyin Cavid Hamid’in sanatının inceliklerinden yararlanmış.*”⁹

yargısına ulaşmış; iki yazar arasında konu ve sahneye uygulanış farklarını göstermeğe çalışmıştır. Abdülhak Hâmit ile Hüseyin Câvid arasındaki bağlantıyı Ali Salettin¹⁰den takip edelim:

“ *Azerbaycan gençliği saf ve samimi bir niyetle Türk öğretmenlerinin öğrencisi oldular. Çok sürmedi ki Namık Kemal, Mehmet Hadi’yi, Abdülhak Hâmit, Hüseyin Cavid’i, Mehmet Emin de Ahmet Cevad’ı evlâtlığa kabul ettiler.* ”

Refik Zeka Handan ise, “XX Asır Azerbaycan Romantizminin Estetik Prensipleri (Bakü,1967) adlı eserinin muhtevasını özetlerken Hüseyin Câvid için şu tespiti yapar:

⁸Dipnotu 1’deki eser için yazılan “Kitap İle İlgili Birkaç Söz” başlıklı takriz’den.

⁹Bakü, Azerbaycan Dövlət Neşriyat 1975, s. 3-8 : , AÜ.FEFK. AZK.928,C28.

¹⁰Bir Kere Yükselen Bayrak, (Ahmet Cevad’ın yaşamı ve sanatı) Çev. :Sabir Sabih, Bakü, Yazıcı-1993,56 S.

“ Azerbaycan'ın görkemli şairi ve dramaturgu H. Cavid'in anadan olmasının 100. Yılı ile alakadar Azerbaycan KPMK'nın kararına esasen neşredilen bu kitapta Hüseyin Cavid'in misalsiz hizmetleri, Azerbaycan'da manzum piyesin banisi kimi şöhretlenmesi romantizm cereyanının yaratıcılarından biri olması, şehrimize getirdiği yeni estetik prensipler, sanatkârın helgiliği ve vetenperverliği, inkılapçılığı, geleceğe münasebeti orjinal şekilde ışıktandırıldı. “

Refik Zeka Handan'ın yukarıdaki ibareleriyle; Gulam Memmedli'nin:

“ Cavid Ömür Boyu Kitabı, büyük Azerbaycan dramaturgu ve mütefekkeri H. Cavid'in ömür ve sanat yolunu aksettiren sanatlar toplusudur. ”¹¹

notu birleştirilecek olursa, Hüseyin Cavid'in Azerbaycan'da yalnızca bir şair, yazar ve dramaturg değil aynı zaman da bir cemiyet havarisi olarak değerlendirildiği görülmür.

Eserleri¹²

I. Azerbaycan'ın Sovyet Dönemi'(27 Nisan 1920) ne kadar yazdığı eserleri:

1. *Ana*: Bir perdelik manzum piyes, 1913. Beşerî problemler ele alır. Azerî edebiyatının ilk manzum dramıdır.

2. *Maral* : Nesirle yazılmış dram, 1913. Beşerî problemler ele alır; Azerbaycan Dergisi'nde tefrika edilmiştir.

3. *Geçmiş Günler*:¹³Şiirler Mecmuası,1913, Tiflis'te “Şark” matbaası, ında basılmış. (Aynı kimlik üst kapağın ikinci yarısına Rus abc si ile de yazılmış.)

4. *Şeyh San'an*:¹⁴ Hüseyin Cavid'in en çok üzerinde konuşulan ve hakkında yazı yazılan manzum dramıdır. Eser hece ölçüsü ile yazılmıştır. 4. perdeden sonra

¹¹ notun devamı olan: “Matbuattan, arşivlerden, hatıralardan müellifin şahsi arşivinden seçilen ve H. Cavid'in tercüme-i hali, yaratıcılığı ile bağlı olan bu sanatlar ilk defadır ki bir yere toplanıp okuyuculara takdim edilir. “(Cavid'in Ömür Boyu Hayatı ve Yaratıcılık Salnomu, Bakü 1982, AÜ.FEFAK.AZK.928.C28.) sözleri, Hüseyin Cavid açısından bu eserin önemine işaret eder.

¹²Hüseyin Cavid, Seçilmiş Eserleri,Tertip eden: Turan Cavid, Bakü,1968,1971; Hüseyin Cavid'in Eserleri,4 C. Bakü, 1982-1985.(Hüseyin Cavid'in evliliğinden Turan adlı bir kızı ve Ertuğrul adlı bir oğlu olmuştu. Oğlu II. Dünya Savaşı'nda öldü. Henüz hayatta olan kızı Turan Cavid, babasının eserlerini yeniden yayınladı.)

¹³ Eser, AÜ. SÖK., S. :22190' da kayıtlıdır.

“Şeyh San'an'a ek bir bölüm daha vardır.Oyunda Tasavvuf'un çağdaş bir yorumu yapılmıştır.Eser Azerbaycan Dergisi'nde tefrika edilmiştir.

5. *Şeyda*: Nesirle yazılmış -Facia-dram- 1916.

6. *Bahar Şebnemleri*: Şiirler Mecmuası,1917; (1905-1916 da yazılmış şiirler.)

7. *Uçurum*: Manzum Facia- dram, 1917. İlk sahnesi İstanbulda geçen 4 perdelik dram ; Azerbaycan Dergisi'nde tefrika edilmiştir.

8. *İblis*¹⁵ : Nahçıvan'da yazılmış manzum piyes; eser beşerî problemler işler.. Sembolik bir nitelik taşır. Konu Türkiye ile ilgilidir; Azerbaycan Dergisi'nde tefrika edilmiştir.

II. Sanatçı'nın Azerbaycan'ın Sovyet döneminden sonra yazdığı esereleri:

1. *Peygamber*: Manzum dram,1923-1922(?) Hazreti Muhammed'in hayatını, mücadelesini konu alan bu eser, tarihî gerçeklik ile de bağdaştırılarak; Buset , Davet, Hicret ve Zafer bölümlerini ihtiva eden 4 perde halinde oyunlaştırılmış.

2. *Afet*: Nesirle yazılmış 4 perdelik dram-facia, 1922.

3. *Topal Teymur*¹⁶(Aksak Timur) Nesirle yazılmış dram. Eser Türk tarihiyle ilgilidir.

4. *Kınyaz* (Deli Kınyaz) : Manzum dram,1929. Rejime uygun bir oyun sayılmaktadır.

5. *Telli Saz* : 1930, Güney Azerbaycan Türklerinin yönetimin baskısına karşı yaptıkları mücadele konu alınmıştır; Bu eser basılmadığı gibi , sahneye de konmamıştır. Eserin orijinal yazması da kayıp olarak gösteriliyor.

---

¹⁴ Facia 4 perde, geçmiş asırlara âit bir vak'a, naşiri: Takı Takı (Tağı Tağı) Of, fiyatı 3 ruble, 1917, Açıksöz Matbaası ,111+10(Şeyh San'an'a İlave)+1(tasih cetveli) S.:120, “Kayıt: Şeyh San'an “ Devamında yanlış doğru listesi verilmiştir. Altında ise 1910- 1916 tarihi yazılıdır. Eser, AÜK. SÖK. T 812.32,K.12904'de kayıtlıdır.

¹⁵ Facia-4- Perde, Bakü, 1918(Eserin 2. bs. 1924))(Osmanlı alfabesiyle yazılmış olan eserin kapağında ayrıca yazar ile eserin adı Rus alfabesiyle de tespit edilmiştir. Bu eser, AÜK. SÖK .22867, T812.32'de kayıtlıdır.

¹⁶ Dram 5 Perde,(mensur) Bakü,1926, 82+1 Azerbaycan Matbuat Müdürlüğü 1304.A.H.M.K.. Azernesir Matbaası, 82+ 1 S. Eser, AÜK. SÖK. K 962'de kayıtlıdır.

6. *Siyavuş* ¹⁷: Manzum dram- facia 1933. Konusu, Firdevsi'nin Şeyhname'sinden alınmıştır. Hüseyin Câvid bu oyununu Firdevsi'nin 1000. Yıl Jübilesi ile ilgili çalışmalar programı çerçevesinde yazmıştır. Eserde Pantürkizm" ideolojisi telkin edilir. Azerbaycan Dergisi'nde tefrika edilmiştir.

7. *Şehla* : Manzum piyes,1934. Basılmamış, sahneye konmamıştır, kayıptır.

8. *Hayyam* : (1935) Jürice Devlet Ödülü'ne lâyık görülmüş olmasına rağmen, Hayyam'ın hayatını konu alan bu manzum piyes ne basılmış ne de sahneye konmuştur.

9. *Koroğlu* : Senaryo,1936. Eser kayıptır.

10. *Azer (Poemia)* : Sanatçının 1927 yılında yazmağa başladığı , 1937'ye kadar yazmayı sürdürdüğü, fakat sona erdiremediği manzumesidir. Mevcudu iki bin mısradır. Belgesel niteliktedir. Edebiyat dergileri zaman zaman Azer'den belirli parçalar yayınlamakla yetinmişlerdir. Milliyetçilik- Türkçülük düşüncesi çevresinde vücut bulmuştur.

11. *İblis'in İntikamı* : Manzum piyes,1936. İspanya iç savaşını konu alan bu eseri ile Hüseyin Câvid ilk defa aktüel bir siyasî olayı işlemiştir.

12. *Mektup ve Günlükleri* : Eziz Şerif, "Keçmiş Günlerden" adlı eserinin 32-69.sayfaları arasında Hüseyin Câvid'in İstanbul'dan yazdığı 8 mektuba; 7-72.sayfalarda ise Tiflis'ten yazılmış bir mektubuna yer vermiştir. Aynı eserin III. Bölümü'nde de, "Gündeliğimde Yazılmışlar" alt başlığı ile 73-147 sayfaları arasında Hüseyin Câvid'in ilki, "Tiflis 28 Ağustos 1912" tarihini taşıyan günlük ile, sonuncusu, "Eylül, Ocak 1937 Bakü" tespitli günlükleri yer alır.

13. Remzi: "*Gecmiş Günler*" de "*Basılacak eserleri*" arasında yer alan bu piyesin, ulaşabildiğimiz kadarıyla Hüseyin Câvid'den söz eden kaynaklarda adı geçmez.

---

¹⁷ Bilindiği üzere,Türk edebiyatında konusunu Firdevsi'nin Şehnâmesi'ndeki Siyavuş destanından alan iki tiyatro eseri daha vardır. Bunlardan ilki, Ahmet Mithat Efendi'nin "Fürs-i Kadimde Bir Facia- yahut- Siyavuş" (Dört perdelik bu dram, Tercüman-ı Hakikat'te tefrika edildikten sonra ,1301-1883 - 'de de ilk defa olarak risale şeklinde tab olunmuştur.); ikincisi , Azerbaycan'ın ünlü yazar ve siyaset adamı Mehmet Emin Resulzâde'nin, "Asrımızın Siyavuşu" (İstanbul Amdi Matbaası,1923) dur.

GEÇMİŞ GÜNLER

Bu bölümde Hüseyin Câvid'in, "Bakü' de" ve "Kadın" şiirlerinin yer aldığı *Geçmiş Günler* adlı şiir mecmuasını tanıttık.

Eserin kimliği problemini ilgilendirdiği için de hakkında yazılanları buraya almayı uygun buluyoruz:

"1910 yılına kadar Hüseyin Câvid ancak lirik şiirler yazar.....Şairin 1905'ten sonra yazdığı şiirlerden matbuada ancak birkaç numune neşredilmiştir. 1913 yılında Câvid 1905-1912 yılları arasında yazılmış şiirlerinin muayyen bir kısmını" Geçmiş Günler " adlı bir şiirler mecmuası şeklinde Tiflis'de neşreder. Birkaç yıl sonra Bakü'de şairin "Bahar Şebnemleri " (1917) adlı ikinci şiirler mecmuası neşrolunur. Bu mecmualarda H. Cavid'in elliye kadar muhtelif mazmunlu şiirleri toplanmıştır." 18

Hüseyin Câvid'in son sahifedeki, "Kayıd" başlıklı:

"(Geçmiş Günler) i şairane bir nazarla gözden geçirenler şiire benzer değerli bir şey bulamazlar. Yapraklar, yalnız hikâye ve hasbihâl tarzında karalanmış bir takım parçalaradır. Yazılışına gelince : (Ana) daki (mülahaza)ya bir kere atıf-ı nazar edilmesi kâfi olsa gerek. .. H.C "

notu, 24 sayfalık bu mecmuada muhtevanın hikâye ve hasbihâllerden oluştuğuna işaret edip; şiir sanatı konusunda bir iddiası olmadığına da açıklık getirirken:

"Yazılışına gelince : (Ana) daki (mülahaza)ya bir kere atıf-ı nazar edilmesi kâfi olsa gerek. ... "19

ifadesi, bu eserin yazılışında da dönemin diğer Azerî şair ve yazarlarında görülen"*Müşterek bir Türk yazı dili yaratma*" eğilimi ile, İstanbul Türkçesi'ni tercih ettiği fakat Kafkasya'yı da büsbütün unutmak istemediği söz konusudur.

Mes'ut Eloğlu, Hüseyin Câvid'in, hakikat ve doğruluk hakkındaki arzularını sanat yoluyla ifade etmiş olmasına, konularını, umumî, beşerî, millî idelerden seçtiğine; bu konuları romantik aktarışlarla okuyucusuna sunduğuna değindikten

---

¹⁸Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, 2.C.s.: 859-863.

¹⁹Adı geçen mülahaza: "Ana" elfâz ve terkibâtca kavaid ve tâbirâtca İstanbul Türkçesi'ni hatırlamakla beraber, Kafkasya'yı da bütün bütün unutmak istemez. Parmak usulü yahud manzum yazılarda reviyü ve kâfiyece tâkib edilen usul pek sıkı olmayarak oldukça serbest ve genişdir."

sonra Hüseyin Câvid şiirleri'nin, lirik ve felsefî şiirler açısından, özünü maddeler halinde sıralar :

1.Konulu felsefî lirik şiirler: *Reel hayatın toplumsal gerçekliğin yoğun canlı tasvirinden sonra hayata, cemiyete ve insanlığa dair özünün felsefî estetik görüşlerini vermeğe çalışır.*

2.Bir şahsın dilinden denilmiş monoloğlar: *Bir şahsın dilinden toplumsal hayat, insan vb. hakkında müdrik görüşler ön plandadır. Bu halde şairin lirik hayatın reel varlığın ve zamanın girdaplarına başvurmuş temkinli bir filizofun diliyle dikkatlere sunar.*

3.Nasihatamız didaktik parçalar: *Ahlaki, estetik kanaatleri, öğüt verici(didaktik) şiirlerinde ifadesini bulmuş. Hikmetten , varlığın duyumlu sırlarına hitaplar ve aktarıcı suallerle dolu ifadeler aruzla yazılmış.Şairin varlığa münasebetinin, hayata ve devrin toplumsal ve siyasî hadiselerine bakışının terkip hissesi kimi (gibi) meydana çıkmış.”* 20

Bu satırlar Hüseyin Câvid'in ve şiirinin Türk Azerî Edebiyatı'ndaki yerini ve değerini ortaya koymaktadır. Ayrıca yine Mes'ut Eloğlu'nun Hüseyin Câvid'in sanat ve romantizmine açıklık getirmek için V.V. Vanslov'dan yaptığı alıntıyı da buraya almayı uygun buluyoruz:

“ Kapitalist burjuva dünyasını büsbütün inkâredip ütopyadan ibaret idealler alemine çekilmek ve insanın, reel varlığın yüksek derecede tekmillleşmesi hakkında hayâl beslemek bütün romantiklerin esas hususiyetidir.”

Bizim tespitlerimize göre de Hüseyin Câvid, Geçmiş Günler'de yer alan manzum parçalar aracılığı ile: beşerî duygular, aile ve cemiyet hayatında her zaman itibar edilmesi gereken ahlâk, geçim sıkıntısı , o beldesinden-cennetinden- kovulmuş insanın dünya hayatında çaresizliği, kadın haklarına saygı, cehalete, sosyal eşitsizliğe karşı mücadele, genç kızların eğitimi ve yetiştirilmesi, medeniyetçilik, çocuk ve tabiat sevgisine yönelik mesajlar verir.

Hüseyin Câvid için ele alınan konu birtakım felsefî düşünceler üretmek için bir vesiledir. Nitekim Mes'ut Eloğlu'nun:

“Azerbaycan Edebiyatının Romantizm cereyanının kudretli nümayendelerinden ve esas yaratıcılarından olan Hüseyin Câvid öz eserlerinde felsefî müdriklği ve bedîî kamillği müstesna bir ustalıkla birleştiren

²⁰ Hüseyin Câvid'in Romantizmi , Bakü , 1975,s.10,56/ 56-213.

şair.....Romantizmin bedii özellikleri, romantik rehreman aktarışmaları, romantik sanatın tabiatından doğan ideya ve mevzular alemi, fikir ve mülahazalar silsilesi, şairin yaratıcılığında yüksek bedii eksenini yapan toplumsal, felsefi problemlerde konkret tahlil yolu ile izah olur."²¹

tarzındaki açıklamaları bizce, Geçmiş Günler'de yer alan manzumeler için de bir genelleme oluşturur.

Geçmiş Günler, Âdem ile Havva'nın Cennet'ten kovuluşunu anlatan Hubût-ı Âdem ile başlayıp; insanın dünyadaki çilesini imleyen: "*Bakü'de Balahamı Neft Madenlerine*" giderken Mes'ut ve Şefika arasında bir müsahabe" adlı şiirle devam eder ve baharla denkleşen bir kız çocuğunun ölümlünü ifade eden "*Çiçek Sevgisi*" ile biter. Bu tavır, kitapta bir tasnif endişesinin olduğuna dikkat çekmektedir.

İnsan'ın merkez alındığı Geçmiş Günler'de şu alt başlıklarda verilen şiirler yer alır: Hubût-ı Âdem, Bakü' de, Yâd-ı Mâzi, Otuz Yaşında, Geceydi Bir Resim Karşısında, İlm- i Beşer, Kadın, Küçük Serseri, Öksüz Enver, İlkbahar, Kız Mektebinde, Çiçek Sevgisi.

Yukarıda sıralamada yer alan şiir adları, Hubût-ı Âdem hariç, Hüsevin Cavid'in yenileşme yolundaki Türk edebiyatı zevk ve anlayışına bağlı olduğunu düşündürür.

Hüsevin Cavid, şiir sanatı yoluyla reel hayatın, toplumsal gerçekliğin yoğun canlı tasvirlerinden sonra, hayata, cemiyete, insanlığa dair felsefi ve estetik görüşleri vermektedir. Estetik ve ahlakî görüşleri de öğüt verici şiirlerinde ifadesini bulmuştur.Bu şiirler toplumsal hayatla geniş ölçüde ilişkilidir. Birey'in dramından hareketle beşerin trajedisinin sergilendiği manzumelerinde Hüsevin Cavid, sürekli hayatı sorgulayan, bunlara karşılıklar bulmaya çalışan bir düşündür konumundadır.Coşku ve telkin havası birlikte yıtütülmüştür. Dünya hayatının hiçbir zaman huzur vermediği görüşü manzumelerinde yaygındır.Gelecek endişesi karşısında yalnızca aile hayatı onu teselli edip hayata bağlamaktadır.

Manzumelerin konularını da, dünya dertleri, tutsaklık sembolü, entellektüel erdemler; çocukluk ve eğitim, gençlik ve orta yaş üstüne, maddî ve manevî güzellikler oluşturur. Manzumelerin bütünü dikkate alındığında edebî türlerin iç içe girdiği göröür. Okuyucu, tiyatro, hasbîhâl, hikâye, hatta Geceydi'de olduğu gibi bir roman nüvesiyle karşı karşıyadır. Bakü'de , Geceydi, Öksüz Enver, Kız Mektebinde, hikâyeye has muhteva ile karşılaşılır. Güçlü bir duygusallık ile sanatın özünü ve ağırlık merkezini hayatta arama, ortamdan kaynaklanan hüznünlü

---

²¹Age.

hayat sahnelerinden bahsetme ihtiyacı, bu tarz şiirlerin vücut bulmasında sebep teşkil eder. Toplumsal çelişkiler karşısında duygulanıp ve bu duygudan düşüncelere ulaşır. Hubût-i Âdem, Geceydi, Öksüz Enver, Çiçek Sevgisi, Kız Mektebinde manzumelerinde izlenebildiği gibi çoklukla, manzum hikâye türüne eğilim duyar.

Aruz ve hecenin birlikte kullanıldığı bu manzumelerde kullanılan dil malzemesi, seçilen veznin sesiyle bağdaşır. Vezin ile bağlantılı veya vezin dışında birkaç mısradan sonra bir iki kelime kullanarak, anlamı ve ritm vurgusunu bu kelimelere yükler ve böylelikle şiiri, vezin egemenliğinden kurtarır. (Öksüz Enver, Çiçek Sevgisi, Kız Mektebinde)

Kitabın son üç şiiri olan İlkbahar, Kız Mektebinde, Çiçek Sevgisi, hece ölçüstüyle; diğerleri aruzla yazılmıştır. Aruzun kullanıldığı manzumelerde Osmanlıca kelime ve tamlamalar, hece ile yazılanlara nazaran ağırlıktadır. Konuya ve seslenen kesime göre de bir dil örgüsü söz konusudur. Konuşma dilinden geniş ölçüde yararlanmıştıdır.

İstanbul ağzı ile yazılan Geçmiş Günler'de "Birce kerre ıçkır-", "geydiğin geyim (geyim gey-) ", "oynaşıp okuş-", "sen ne sen ", "güllük (gül bahçesi). " gibi Azerî Lehçesi'ne özgü söyleyişler de vardır.

Genelde manzumelerde, her beyitte iki uyak kullanma kolaylığı sebebiyle mesnevi biçimi seçilmiş. Tekli, üçlü, özellikle dördütlü mısra kümelenişleri de kullanılmış. Denilebilir ki, Hüseyin Câvid'de geleneksel nazım şekilleri dışında kendine özgü birtakım arayışlar da söz konusudur.

Hüseyin Câvid, genellikle manzumelerine bir olay çevresinde romantik duygular ve felsefi düşünceleri bir araya getirerek vücut verir. Yöntemin uygulanışı da, önce bir olayın tespiti sonra da olaya dair düşüncelerin verilışı tarzındadır. Hubût-i Âdem'de bu olay: Âdem ile Hava'nın "esir- i nefis" olarak cennetden kovuluşları iken, Geceydi'de, terk edilen bir âşığın intiharındır.

Hüseyin Câvid'in bu kitapta yer alan manzumelerini, temaları bakımından sekiz grupta toplayabiliriz:

1. Sevgiyi konu alanlar (Hubût-ı Âdem, Geceydi, Kız Mektebinde);
2. Geçim derdi üzerine kurulanlar (Bakû'de, Küçük Serseri);
3. Konusunu sosyal hayattan alanlar (Bakû'de, Öksüz Enver, Küçük Serseri, Kadın);
4. Eğitim (Kız Mektebinde, Öksüz Enver);
5. Tabiat (İlkbahâr, Çiçek Sevgisi),

6. Kadın hakları (Kadın);
7. Zaman ve çocukluk yılları (Yâd-ı Mâzî);
8. Evrenin bilinmezleri karşısında insanlığın aczi (İlm-i Beşer).

Kitapta yer alan şiirlerden bazıları, Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'te karşılaştığımız " zavallılara acıma şeklinde tezahür eden içtimaî hisler " i terennüm ederler. Bunlar: Geceydi, Küçük Serseri ve Öksüz Enver'dir. Bu tarz şiirlerin Hüseyin Cavid'in kendi gözlemlerinden doğduğu söylenebilir de bu etkinin Tevfik Fikret aracılığıyla François Coppée ve Sully Prudhomme'dan geldiği yargısına ulaşmak da mümkün.

İnsanın hayatla mücadelesi: ferdi ıztırap ve kabuller çevresinde daha çok kaderci bir dikkatle ele alınması; felsefî huzursuzluk sözleriyle ifade edilen insanın sosyal düzenden kaynaklanan buhranı içinde bireyi ve onun milyösünü problem olarak görmesi ve bu çerçevede alışılmış değer hükümlerinin çemberi içinde kalma, yaşanmış ferdi deneyime yönelme çabası, bu temaların bireyden hareketle romantik duyuş tarzıyla işlenmesi; farklı şekil denemeleri sebebiyle nevilerin birbirine karışması, temaya ve seslenen kesime göre değişen vezin çeşidi; daha çok dış dünyaya yönelik hayâl sistemi; ortak bir Türk yazı dili yaratma endişesi ile O, hem eski şiirden uzaklaşır, hem de Azerî şiirinin ulaşacağı ufukları işaret eder.

İnsan'a odaklanan manzumelerin kişileri de, iki grupta toplanır: Kalbi temsil edenler; akli temsil edenler. Bu durumda G e ç m i ş G ü n l e r' in muhtevası: k a l p - a k ı l d i y a l o ğ u ' na indirgenebilir. Şiirlerin ana izlegi de e ğ i t i c i ve y o l g ö s t e r i c i bir tavrı içermeleridir.

TAHLİLLER

I. "BAKÛ' DE" MANZUMESİ

Azerbaycan edebiyatında "Mes'ut ve Şefika" adıyla tanınan "Bakû'de" manzumesi, Hüseyin Cavid'in Bakû yoksullarının hayatı ile ilgilendiğini; işçi sınıfının gelecekteki bağımsızlığı konusunda arzular beslediğini gösterir. Sanat hayatını dikkate aldığımızda onun Proleter mefkûresinden uzak olduğu görülür. Yine de onun bu tavrı sanatında ve görüşlerinde bir yenilik olarak kabul edilebilir.

Bu manzume, sınıf farklılıklarının belirginleştiği devrin Rusya'sında çoğunluğun isyankâr düşüncelerinin canlılık kazandığı; geleceğe ait düşüncelerin giderek kötümserliğe dönüştüğü günlerde yazılmış olmalı.

Tevfik Fikret'in Sühâ ile Pervini'ni hatırlatan bu şiir, Şefika- Mes'ut diyalogu üzerine kurgulanmış. Tahkiyeye uygun düşen mesnevi kâfiyesinin kullanıldığı manzumenin konusu, Sühâ ve Pervin'den farklıdır ama, kurgu ve semboller tam benzerlik gösterir. Her ikisinde de kişiler birer semboldür: h a y â l v e h a k i k a t kavramlarını karşılayıp, felsefî fikirleri ifade ederler:

Sosyal muhtevası olan bu şiirde, hayâl- hakikat çatışması söz konusudur:

"Şefika biraz hayâl -perverdir. İki arkadaş Balahanı Neft Madenleri'ne giderken, Şefika, uzaktan hoş, şairane bir ormana benzettiği neft boruklarını görünce sevinerek Mes'ud'a gösterir " ve ,

*"Nedir o manzara? Bir bak, nasıl da câzibe-dâr!
Ki her bakışta doğar kalbe bir sürûr- i bahâr.
O servilikde gezenler değil mi hep mes'ud?
Değil mi- Allah için söyle- hepsi vecd-âlûd? "*

sorusunu sorar; Mes'ud'dan aldığı uzun cevap özet olarak aşağıdaki beyitte karşılığını bulur :

*"Hayâl içinde beşer dâimâ saâdet arar,
Hakikatin yüzü lâkin gülümsemez, ağlar "*

Şiirin bütünü dikkate alındığında, metinde, zengin- yoksul; çalışan- çalışmayan tezatlarının vurgulandığı görülür. Soru ve ünlem cümleleriyle düşünce mekanizması harekete geçirilmek istenirken; rejimi hicveden bir nitelikle de karşılaşılır.

Şiirin tahkiyeye dayanan dramatik bir özelliği var. Manzumenin fikrî boyutu: hayâlin hakikate karşı isyanı ve ondan yüz çevirmesidir. Hakikat -Mes'ut- , cemiyet hayatındaki zulüm ve sefaleti görerek, bunlardan habersiz olan hayâle -Şefika'ya- göstermekle görevli konumundadır. Manzumenin ilerleyen bentlerinde hayâl hakikate büsbütün teslim olur ve onun iradesi altına girer.

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nin "Hüseyn Câvid" maddesinde²² bu iki sembolik kişi ile ilgili aşağıdaki not vardır:

"Mes'ud ve Şefika" tabii, şairane bir pafosla yazılmıştır. Bu pafos, her şeyden evvel , Mes'ud ve Şefika'nın karakterinde, onları düşündüren büyük ictimai

²²C. 3, Bakü, 1957-1960, Hüseyn Câvid" (maddesi)Yazan: M.C.Ceferov, s.859-863.

fikirlerde, Neft Bakusu ve yoksul sınıfının hayatı, geleceği hakkında besledikleri güzel arzularla özünü gösterirdi. Bu suretle de hem keskin akıl, hem de zengin hissiyat zehmet yürek vardır. Eserdeki şiiriyet de bu iki hususiyetin birleşmesinden doğar.

....Mes'ud ve Şefika" şairin yaratıcılığının birinci devrinde yazdığı şiirler içerisinde mezmunu itibarıyla hususi yer tutturdu. Şiirde Bakü fehleleri(yoksulları)nın ağır hayatından , sahibkerler tarafından onların amansız istismar edilmesinden bahs olunurdu."

Bu şiirinden dolayı Hüsevin Cavid, "Bakü'de Şairi" diye adlandırılmış; şiirde ele aldığı konu ise çevresi tarafından, sanatında bir yenilik ve olumlu bir hâdise olarak değerlendirilmiştir.

II. "KADIN" MANZUMESİ

Hüsevin Cavid'in "Kadın" manzumesi, kadın'ı yücelten ve onu bir güzellik timsali olarak algılayan, kadının kölelikten kurtulup insan olmasının bilincine varmasını telkin eden bir muhtevayı içermektedir. Bu sebepten manzumeyi, konusu ve telkin ettiği düşünceler açısından değerlendirmek yerinde olur.

Kadın'a yapılan manevî işkencenin hatırlatıldığı manzumede kadın vesile edilerek, hürmanist bir bakış açısı ile cemiyete sesleniş söz konusudur; kadın kavramı da bir genel içinde verilmiştir. Kadınların savunması yapılmaktadır. Şair, kadın üzerindeki erkek egemenliğine, kadınların kendi haklarına sahip çıkarak son vermeleri yolunda uyarıcı bir fonksiyon yüklenmiş.

Kendisine seslenilen kadının kutsiyeti, "Sevgili hemşire", "ana", "ey nazlı kadın", "ey sevgili", "şevkatli melek" ifadeleriyle anlatılır. Kadına sesleniş diye adlandırılabilen bu manzumede "uyan" sesleniş: kadını insanca yaşamak için, insan oluşunun bilincine varıp insan oluşunun sorumluluğunu duymaya çağırıyor. "Esaret" ve "hakaret" e maruz kalan kadın'a telkin edilen mesaj :

*"Çalış, öğren, ara, bul hakkını al!
Kahramanlar gibi kavgaya atıl!
Fazl ü irfhanla mücehhez olarak
Cehli yık, gafleti yak, aczi bırak!
Kimseden, gözleme yardım asla;
Yalnız kendine kendin ağla!"*

ifadeleri ile verilmekte; ilgili düşünceler de ancak onun çalışması yoluyla bağımlılığına dayanan dizgenin yıkılacağı; somut bir özgürlük kazanabileceği yolundadır.

Geleneksel kadının kandırılmış, uyutulmuş bir bilinç ve uyutma aracı olduğunun farkında olan Şair, dünya kurullarından beri zincirlerinden kurtulamamış, bu sürekli aşağılanmış köleden, etkin, tutuğunu koparan bir varlık olmasını istemekte; dolayısıyla ondan bir çağdaş kadın portresi, kimliği beklemektedir. Çağdaş kadın ise: düşünen, etkinlikte bulunan, çalışıp yaratan, üreten erkekle eşit bir kadındır.

Hüseyin Câvid, kadının uyutulduğunu, kandırıldığını bilip samimiyetle söylerken; bunun farkında olmayan kadından da uyanmasını ister. Kadınlarla erkeklerin eşit olacağı bir toplumun ütopyası içinde kadına seslenirken de O, kadına yapılan kötülüğün, bireysel sapıklıktan değil, kişisel davranışların değiştiremeyeceği toplumsal durumdan geldiğinin bilincindedir. Kadınların, özerk bir organizmaya sahip kılınarak, dünyayla boğuşacak, ondan kendi özlerini çıkaracak duruma geldikleri an, bağımlı olmaktan kurtulacaklarına da inanmaktadır.

Erkeklerle kadınların eşit olacağı bir toplum hayâl etmek, Sovyet Devrimi'nin geçmişte insanlara vaat ettiği şeydi. Erkekler gibi eğitilip yetiştirilen kadınlar, onlarla aynı koşullarda çalışacak, para kazanmak yolunda cinselliği, ücret ödenen bir hizmet olmayacak; para kazanmak için başka bir iş bulmaları gerekecekti. Çalışarak iktisadî durumunu değiştiren kadının tepeden tırnağa değişeceğini vaadine Hüseyin Câvid de inanmış görünür.

"İşte sıyrılmada hep zulmetler!..

Ağarır danyeri kalk, işte seher!.." beytiyle adeta bu devrimi işaret eder.

"Eğer sefil olursa kadın, alçalır beşer "

diyen Tevfik Fikret çizgisinde yürüyen Hüseyin Câvid için de: bir toplumsal katı aşağı tutarsanız, aşağıda kalır elbette düşüncesi geçerlidir ama, özgürlük bu çemberi kırabilir. Kadından kendi haklarını kendilerinin arayıp savunması beklenmektedir. İnsanlığın yarısının köleliği ve bunun getirdiği ikiyüzlülükten kurtuluş, ancak kadının kendi haklarını elde etmek için mücadele vermesi ve bu mücadeleyi kazanmasına bağlıdır. Kadının kendini türsel bir varlık olarak, yani insan olarak anlamasını beklerken O, bağımsız kadının imajını oluşturmak ister. Önce ağlamayı telkin ederken, bunu yardım beklemek için değil, kendi durumunun, köleliğinin farkına varıp; durumuna ağlamasını, sonra da bu durumdan kurtulmak için mücadele vermesini istemektedir.

Rasizâde Hüseyin Câvid, Kadın Manzumesi'nde insan hak ve hürriyetlerini kadın için de mümkün görmek istemiş. Bu hak ve hürriyet davası, O'nun idealist

ruhuna işlemiş inaçlardan biri olmuştur. Bu sebeple manzumede temaya uygun retorik bir üslup kullanması, içtenlik, H. Câvid'in şiire ulaşmasına zemin hazırlamış; onu bu yolda başarıya ulaştırmıştır.

MANZUMELER

BAK Ü' DE

Balahanı Neft Madenleri'ne giderken Mes'ud ile Şefika arasında bir müsahabe.

Şefika biraz hayâl-perverdir, uzakdan neft boruk²³ alarını görünce sevinerek Mesud'a gösterir.

Uzak, uzak, pek uzak yerde işte bir orman!
Nasıl da hoş, ne kadar şâirâne serv-istan!
Bak, işte bak nedir onlar? Ne söyledikse yalan...
Gezûb dolaşsa diyordun bu şehri bir insan,
Çiçekli bir küçücük bağçeden eser bulmaz
O serviler seni tasdik için mi? Ay kurnaz!..
Nedir o manzara? Bir bak, nasıl da câzibe-dâr!
Ki her bakışda doğar kalbe bir sürûr- i bahar.
O servilikde gezenler değil mi hep mes'ud?
Değil mi- Allah için söyle- hepsi vecd-âlûd?
(Birdenbire hayretle)

Değişdi betbenizin, şöyle zehr handenle
Ne söylemek diliyorsun? Aman çabuk söyle!..

MES'UD

Ne söyleyim, ne düşündünse hepsi neş'e- pezîr.
Güzel, sevimli, fakat şâirâne bir tasvir...
Bu bir hakîkate benzer hayâl-i muzlimdir.

²³ Neft: Petrol; Boruk: Petrol çıkarma tesisleri; serv-istan: Servilik; Câzibe-dâr: Câzibeli, alımlı; sürûr- i bahar: Bahar sevinci; vecd-âlûd: Coşturan; hande: Gülüş; neş'e- pezîr: Sevinçli ; hayâl-i muzlim:Karanlık hayâl; pişegâh-ı nigâh: Bakışın önü; tecessüm et-: Canlan-; tâkat-ı dil: Gönül kuvveti; keşîde: Çekiliş, çekilmiş; mu'tâd: Alışılmış; teverrüm et-: Verem ol-; rezm-gâh-ı maişet: Yaşama kavgası meydai; temeshur eyle-: Maskaralık et- ; bed-baht: Talihsiz ; keder-nümâ: Keder gösteren; muzlim: Karanlık; tekârrüb et-:Yaklaşma; keder-zâ: Keder doğuran; rûşen:Aydınlık; menba'-ı sa'âd: Mutluluk kaynağı; piş-gâh-ı nigâ: Bakışın önü; hiss-i neşât: Sevinç duygusu; ma'dilet: Adalet ; suâl-i müşkül: Zor soru; gayr-ı kâbil: Olmaz, imkânsız;

Ki piş-gâh-ı nigâhında şöyle dalgalanır.
*"Hayâl içinde beşer dâimâ saâdet arar,*²⁴
Hakikatin yüzü lâkin gülümsemez, ağlar".
 O serviler ki uzakdan sana tebessüm eder.

Biraz da yaklaşalım bak, hemen teccessüm eder:
 Önünde bir serv dehşetli, sisli âbideler,
 Ki dâimâ saçar, etrâfa kirli râyiha lar.
 O servilikde çayırdan, çiçekden iz yokdur,
 Görürken anlayacaksın ki hep bataklıktır.
 Güzel, temiz su bulunmaz. Cehennemî bir çöl...
 Ki zift akar, birikir, her taraf olur göl, göl...
 Şu "servilik" dediğin hep mülevves ehamlar,
 Çamurlu, isli (boruk) lardır öyle manzaradâr.
 Yığın, yığın beşeriyet o müzlim ormanda ,
 Yaşar, koşar, çalışır zift içinde, her yanda.
 Hayatı güldürecek bir ümide bağlanarak,
 İş arkasınca koşuşmakda hepsi çırpınarak,
 Biraz da yaklaşalım gör zavallı insanlar,
 Neler çeker yaşamak çin ! Nasıl yaşar onlar!
 Görünce tâb edemezsin. Acırsın, ağlarsın.
 Nedir belâ-yı ma'îşet, duyarsın, anlarsın.

ŞEFİKA

Hayır, o levhâyı ben görmek istemem, dönelim...

MESUD

Fakat niçin acabâ! Söylemez misin güzelim?

ŞEFİKA

Niçin mi? Göğsümü gel dinle, sonra hâlimi bil.
 Bak işte, öyle temâşâyâ var mı tâkat-ı dil ?
 Birer, birer bana anlattığın o manzaradan,
 Gönülde hâsıl olur sâde, gizli bir şivan.
 Hemen dönüp gidelim, bence fazla... seyretmek.
 Yazık!.. Belâ-yı ma'îşet hayatı mahvedecek.
 Ağır demirlerin altında hep ezilmek için
 Uzak, fakat pek uzak, pek yabancı ülkelerin,
 Fakir, zavallı, sefâlet keşîde evlâdı,
 Koşub , gelir iş için, hepsinin bu mu'tâdı...
 Çoluk, çocuk, ana, hemşire, kız, nişanlı, gelin;
 Vatanda hep gözü yollarda müztarib, gam-kin...

²⁴ Az, çok hayâlden gelir insana tesliyet

Pür iğbirardır yüzü gülmez hakikatin (Abdülhak Hâmid)

Melâl-i hasrete düşkün kederli aileler,
Bügün, yarın diye hep intizâr içinde meler,
Yarınki gün, kimi me'yûs olup teverrüm eder ;
Sönüp gider, yaşamaz cümle kâinâta küser.
Fakat yaşar kimi; ye's ü ümit içinde yaşar,
Soluk hayat ile akşam, seher yanar , sızlar.
O bî-nevâları yâdeyledikce, hep bunlar,
Cefaya, zahmete karşı göğüs gerüb çabalar.
Bu rezm-gah-ı maîşetde yıpranır hepsi,
O zift akan, kuyular onların ecel kapısı...
Sakatlanır çoğu koldan, kaburgadan, belden,
Yarım cesed, yarım insan kalıb düşer dilden .
İkinci bir yeni zillet temeshur eyleyerek
Güler zavallıya , bedbaht âdem ne yapsa gerek...
Hayır, bu hâli düşündükce artıyor kederim;
O kanlı mezbeha gitmekden ihtiraz ederim .
O serviler ne imiş şimdi anladım, bildim;
Birer mezar daşıdır hep keder-nümâ , müzlim.
Uzaktan öyle güzelken tekârrüb ettikce ;
Hayâli, hissi üzer cânınıza bir işkence.
Hayır, şu kirli , mülevves muhîfte ben varmam;
Hemân çapık dönelim , her şey anlaşıldı tamam.

MES'UD

Fakat çok aldaniyorsun benim güzel meleğim
Düşündüğün güzel, ammâ yanılma sevdiceğim.
Bu neş'esiz, bu keder-zâ, bu muzlim âlemden;
Ziyâlanır bütün evler, cihan olur rûşen.
O zift akan kuyular menba'-ı sa'âdetdir;
Akub giden sular altındır; aynı servetdir.
Bak, işte hep o boruklar birer büyük butdur,
Ki pîş-gâhına çok kimse varmadan boğulur.
Bu şehîr içinde görüp duyduğun o hiss-i neşât;
Bütün o debdebeler, hep o anlı, şanlı hayat;
Bütün o tantanalar, hep o süslü heykeller(!)
Bu sisli, isli boruklarla iftihâr eyler

ŞEFİKA

Evet!.. O servet ü sâ mân içinde zenginler,
Keder ne... bilmeyerek istirahat etsinler!
Fakat zavallı fakir orta yerde kahrolsun,
Zehirli gazları yutsun da yıpranıb solsun.
Sebeb ne? - sahte düşman- O nemli yerlerde.
Fakir olan çürüsün!.. Hak u ma'dilet nerde?

MES'UD

Bu, anlaşılmayacak bir suâl-i müşküldür,
 Ki halledilmesi zannınca gayr-ı kâbildir.
 Bu fikre karşı ne mâzî cevap verdi, ne hâl;
 Senin bu fikrini keşfeyleyler ancak istikbâl...

K A D I N !

Kadın! Ey sevgili hemşîre²⁵ uyan!
 Ana! Ey nazlı kadın kalk! Uyuyan
 Dâimâ mevtle hem-dûş oluyor.
 Züll ü mihnetle hem- âğuş oluyor.
 İşte sıyrılmada hep zulmetler!...
 Ağarır danyeri kalk, işte seher!..
 Uyan, etrâfını seyret de, düşün!
 Bütün evlâd-ı vatan işte, bugün
 Yalnız senden umar sadra şifâ,
 Yalnız sende bulur rûha gıdâ.
 Ana evlâdını besler, büyütür,
 Anasız millet, evet öksüzdür.
 Senin âlemde vazifen , hissen
 Ne büyük hem ne ağırdır bilsen?!

Kadın! Ey sevgili, şevkatli melek!
 Bu kadar sabr u tahammül ne demek
 O letâfet, onca bütle sana ,
 Bu esâret, bu hakâret ne revâ!?
 Sen ne sen? Kendini bil, za' afı bırak!
 Hep nasîbin mi senin sille, dayak?
 Çekme ah, öyle mükedder, mahzûn!
 Ağla, göz yaşların aksın , çoşsun!
 Ağla, feryâdını duysun erler,
 Belki insâfa gelüb rahmedeler.
 Ağla, çırpın! O latîf, ince sesin
 Çınlasın mevcelenüb yükselsin.
 O sesin kuvveti, te'sîri büyük...
 Ağla, tâ lerezeye gelsin yer, gök.

²⁵Hem-şîre: Kızkardeş; mevt: ölüm; hem-dûş ol-: eşit ol-; Züll (zül) : Alçaklık; hem- âğuş ol- : Kucak kucacağa ol-; danyeri: Tanyeri ; sadr: Göğüs, yürek; letâfet:Hoşluk, güzellik; bütle: Tapınma; mükedder: Kederli, üzüntülü; mahzûn: Tasalı, kaygılı ; mevclen: Dalgalan-; lerezeye gel- Titre-; pâ- mâl ol- Çiğnen- ; Perde-î zulmet: Karanlığın perdesi; Fazl: Erdem; irfân: Anlama, bilme; mücehhez ol-: Donan-; cehl: Bilmezlik.

Bak, bak insan ne kadar aldanıyor?
Hayır, aslâ beni sen dinleme, dur!
“Ağla, hep ağla!” dedim. Pek yanılığ...
Ağlamaktan ne çıkar sanki ? Çalığ!
Oluyor işte hukûkun pâ- mâl,
Çalığ, öğren, ara, bul hakkını al!
Perde-î zulmet içinden sıyrıl!
Kahramanlar gibi gavgâya atıl!
Fazl u irfânla mücehhez olarak
Cehli yık, gafleti yak, aczi bırak!
Kimseden, gözleme yardım aslâ;
Yalnız kendine kendin ağla!

SON